
Gyermekeszmények és iskolai elvárások

Egy fővárosi felmérés tapasztalatai

GÁBOR LÁSZLÓ – VAJDA ZSUZSANNA

Az alábbi tanulmányban egy a II. kerületben készült néhány fontosabb eredményét adjuk közre. A felmérésben a szülők iskolával, neveléssel kapcsolatos értékeit és elvárásait, illetve az iskolával való együttműködés problémáit vizsgáltuk. A felmérést kérdőív segítségével, 189 fős mintán végeztük a II. kerület három különböző iskolájában: egy főként családi házas környezetű, a központtól távolabb eső (A), egy, a II. kerületben hátrányos helyzetűnek számító belterületi (B) és egy dombvidéki iskolában (C).*

Ilyen kis minta esetén a számszerű adatfeldolgozás a közvéleménykutatásszerű nagy felmérésekhez képest bizonytalanabb, magasabb hibaszázalékkal dolgozik, a következtetések elsősorban tendenciákat jeleznek. Mégis érdemesnek láttuk, hogy néhány eredményt és összefüggést a szélesebb nyilvánossággal is megismertessünk. A felmérés eredményeinek értelmezési lehetőségeit kitágítja, hogy a vizsgált családok többsége egy társadalmilag meglehetősen homogén réteget képvisel: az ország elitjét, legmódosabb csoportját. Feltételeztük, hogy ha e csoport értékrendjében, ideáljaiban változások tapasztalhatók – például az ún. posztmaterialista, liberális értékrend elemei megjelennek – akkor ezek várhatóan a társadalom más rétegeiben is előbb-utóbb tért hódítanak.

Említésre méltó, hogy a szülők jelentős része (több, mint fele) nem vállalta az együttműködést.

Az okok maguk is szociológiai vizsgálatot érdemelnének – ha ugyan ezt nem akadályozná meg a válaszmegtagadás. Meg kell jegyeznünk, hogy a felmérésekben való részvétel elutasítása a rendszerváltás utáni időszak jellegzetessége, és a tapasztalatok szerint különösen magas a vagyonosabb osztályok körében. A jelenség mégis meglepőnek bizonyult számunkra, mert arra számítottunk, hogy a gyerek iskoláztatása minden szülő számára van olyan fontos ügy, amelyről szívesen elmondja véleményét, illetve örömmel fogadja, ha komolyan érdeklődnek iránta, különösen abban a tudatban, hogy (anonim) reflexióikat a kerület oktatási felelősei és maguk az iskolák tekintetbe fogják venni. Ezzel szemben néhányan időhiányra hivatkozva nem vállalták az együttműködést, a többség pedig indok nélkül egyszerűen nem adott választ a kérdésre, hogy felkereshetjük-e őt.

Megalapozatlan lenne mindezek alapján arra következtetni, hogy ilyen sok szülőt ne érdekelne az iskola. Feltételezésünk szerint inkább arról van szó, hogy a szülők egy része egyszerűen nem „interaktív”, nem avatkozik be, nem „elérhető”. Feltehető, hogy ugyanazek a szülők többségükben nem jelennek meg az iskolai fórumokon sem, vagy nem nyilvánítanak ott véleményt. Félő, hogy köznapi viszonyok mellett e „hallgatag réteg” igényei, érdekei ritkán kapnak képviseletet (más kérdés, hogy saját hibájukból), s csak akkor jönnek jelzések – esetleg felfokozott reakciók –, ha valami „ügy” van, vagy a szokásos „üzletmenettől” való eltérés tapasztalható – vagy akkor sem. Fontos tanulság az iskolák számára, hogy az új koncepciók, intézkedések, problémák szülőkkel való megismertetése, megvitatása, a szülői támogatás megnyerése helyi, lehetőleg osztályszintű egyeztetéseket igényel; feltételezhetően ez az egyetlen olyan testület, ahol szülők nagyobb része megjelenik.

Szintén csak feltételezni tudjuk – a válaszoló szülők egyes reflexiói is erre engedtek következtetni –, hogy miként arra a későbbiekben még visszatérünk – a részvétel elutasítása mögött gyakran szkepszis húzódik meg, amely a közös fórumok (szülői munkaközösség, iskolaszék) működésével kapcsolatos.

Nincs szükség, sem lehetőség arra, hogy bevezetésképpen hosszan ecseteljük az általános politikai helyzetet, mégsem kerülhetjük el, hogy egy, általános társadalmi problémákkal összefüggő megjegyzést tegyünk.

Bár a II. kerület társadalmi rétegződés szempontjából minden bizonnyal a főváros egyik leghomogénebb területe, a kérdőívek adatainak feldolgozása azt mutatta, hogy még ebben a mikrorégióban is kirajzolódnak rétegek, itt is találkozunk olyan családokkal, melyek pozícióját az elbizonytalanodás, vagy inkább folyamatos ingadozás jellemzi. Az egyes mikrorétegek a kerületen belül jól határolható régiókban helyezkednek el, s helyzetük, társadalmi reményeik és aspirációik az országoshoz képest feltételezhetően kis különbség ellenére tükröződnek a gyerek iskolai pozíciójában, a szülők iskolával és gyermekneveléssel kapcsolatos értékeiben.

Mielőtt rátérnénk az iskolával, gyerekneveléssel kapcsolatos kérdések ismertetésére, összefoglaljuk a családok anyagi – társadalmi helyzetére és egyéb sajátosságaira vonatkozó adatainkat.

Vagyoni helyzet, lakáshelyzet

A vizsgálat keretein belül nem volt rá lehetőségünk, hogy a jövedelmekről pontos képet kapjunk. Ismerve a budapesti telekárakat és egyéb, jövedelmet és presztízst befolyásoló feltételeket, valamint az iskolák véleményét, úgy becsültük, hogy a dombvidéken elhelyezkedő C iskola közönsége a legmagasabb jövedelmű, utána következik a távolabbi családi házas környék A iskolája, a belterületi B iskola pedig az utolsó a sorban.

A megkérdezettek saját ítéletei vagyoni helyzetüket illetően alátámasztották fenti becsülésünket. A B-ben a másik két iskolához képest többen (13, ill. 44%) tartják magukat igen kedvezőtlen anyagi helyzetűnek. A saját anyagi helyzetüket az átlagnál jobbnak tartók körében rangsor állítható fel: a B-ben 13, az A-ban 24, a C-ben pedig 45% az olyan szülők aránya, akik kiemelkedően magasnak tartják saját jövedelmüket.

Az anyagi helyzetre vonatkozó becslés másik támpontja a lakás, amely Magyarországon a vagyoni helyzet egyik legjobb indikátora. A lakáskörülményekre vonatkozó adatok is azt mutatták, hogy jelentős különbség van a B és az A, illetve C között. A B-be járó válaszolóknak összesen 58%-a lakott 1, illetve 2 szobás lakásban. Ugyanez az arány 10% az A és 20% a C esetében. Az A-ba járók tipikus lakásformája, s ebből adódó környezete a családi ház, a B-é az emeletes, megvásárolt állami lakás, a C-é a társasház. (Bár a családi ház a legnagyobb értékű lakás, a C környékének jó elhelyezkedése kompenzálja, hogy itt kisebb, társasházi lakások találhatóak.)

A gyerekek lakáshelyzetét és tanulási körülményeit közvetlenül érinti, hogy a megkérdezettek többségénél a gyerekeknek van a szülőtől független élettere, gyerekszobája. E tekintetben országos összehasonlítási alapunk nincs, de úgy gondoljuk, hogy a mintánkban szereplő családok esetében az átlagnál kedvezőbb a helyzet. Látható azonban, hogy a B iskola itt is jelentős hátrányban van.

		A	B	C	Együtt
Nincs gyerekszoba		6	23	4	10
Több gyerekeknek	egy	40	29	35	35
	több	9	5	8	8
Minden gyereknek van saját szobája		45	43	53	47
Összesen		100	100	100	100

Gyerekszoba az egyes családokban(%)

Foglalkozás, iskolai végzettség

A foglalkozási kategóriák tükrözik, hogy az A és C iskola esetében az elit két eltérő rétegéről van szó. Az A-ba járó gyerekek szülei között a legtöbb a szakmunkás, amely a legtöbbször jól fizető szakmát jelent: autószerelőt, más iparost. A B iskolában a családok 20%-ában nincs apa, ill. további 10% betanított munkás. Ugyancsak ebben az iskolában a másik kettőnél jóval magasabb, szignifikáns létszámú a pedagógusok aránya (B: 24%, A: 14%, C: 7%). A C-ben az apák többsége értelmiségi, a ranglétra különféle szintjein: beosztott, vállalkozó vagy vezető. Mind a foglalkozási, mind az iskolázottsági adatok arra utalnak, hogy még ma is az egyetemi végzettség játssza a legnagyobb szerepet az elit alakulásában; figyelemre méltó, hogy az egyetemet végzett anyák is jóval többen vannak a C, mint a másik két iskolában (C: 42%, B: 13%, A: 23%).

	A	B	C	Együtt
Nincs apa	6	20	4	8
Képzetlen munkás	4	10	1	4
Szakmunkás	21	15	9	15
Adminisztratív	4	3	1	3
Alsószintű vezető	7	10	3	6
Kisvállalkozó	5	3	3	4
Modern értelmiségi beosztás x/	15	10	22	16
Beosztott értelmiségi	31	23	41	35
Felsőszintű vezető	6	5	10	7
Besorolhatatlan	1	1	4	2
Összesen	100	100	100	100

x/ menedzser, bróker, ilyesmi

Az apák foglalkozása (%)

	A	B	C	Együtt
Nincs apa	6	20	4	8
Kevesebb mint 8 osztály	0	3	0	1
8 osztály	4	3	1	3
Szakmunkásképző	14	10	4	10
Érettségi	22	25	17	22
Főiskola	15	20	18	17
Egyetem	39	19	56	39
Összesen	100	100	100	100

Az apák iskolai végzettsége (%)

Jellegzetes különbségeket találtunk a három iskola között abban a tekintetben is, hogy milyen kiemelkedően pozitív, illetve negatív események történtek az életükben az elmúlt öt év során. A szülőknek összesen mintegy harmada számolt be jelentős pozitív vagy negatív eseményről. A legjelentősebb pozitívumok a lakáshelyzet javulása, esetenként családi utazás, nyaralás voltak. A negatívumok körében a második a sorban a munkahelyvesztés vagy tartós munkanélküliség, rögtön utána a családi konfliktusok.

A negatív események zöme a B iskolaiakkal történt, és itt számoltak be a legkevesebb pozitív eseményről. A viszonylag kis minta 10%-a éppen munkanélküli, vagy a közelmúlt-

ban az volt. De itt fordul elő a legtöbb betegség, mind a család (alkoholizmus, idegösszeroppanás a szülőknél, idős, beteg szülők ápolása) mind a gyerekek esetében (cukorbeteg, fejlődési rendellenességgel született, balesetet szenvedett). A B iskolai szülők körében volt a leggyakoribb a közelmúltban lezajlott válás, különélés, a családok 20%-ában az apa nem is él együtt a gyerekekkel.

A pozitív események terén az A iskolában találkozunk kiugró adattal: itt sejtetően az új elit formálódásáról van szó, amely – családok mintegy 20%-a – az elmúlt öt év során költözött új házába. A pozitív események körében még viszonylag nagy arányban szerepelt a külföldi nyaralás, s nem ritkán veszélyhelyzetek (betegség, anyagi veszteség) elhárulása.

Érdekes, hogy a nyilvánvalóan jelentős anyagi különbségek ellenére a gyerekeknek adott zsebpénz a három iskolában alig tért el, és nem a B-ben, hanem az A-ban kapnak 15%-kal kevesebben a másik két iskola átlagánál. A szülők beszámolója szerint a zsebpénz összege az esetek többségében heti 50 Ft és havi 500 Ft közé esik, illetve mintegy 20%-uk alkalmilag, szükség szerint ad pénzt a gyerekeknek.

A mintában szereplő családok szerkezete

A tanulók közel 90%-a adataink szerint kétszülős családban él, m, mint már a korábbi adatokból is látható volt, a B iskolában rosszabb az arány: itt a válaszoló családok 20%-ában az apa egyáltalán nem volt jelen. A B iskolában, a másik két iskolához képest kevesebb gyerek is van a családban: itt a szülők 35%-ának csak egy gyermeke van (a másik két iskolában ez az arány jóval alacsonyabb: A: 15%, B: 22%). Más kérdésekre adott szöveges válaszokból sejtető, hogy még legalább 10-15%-nyi konfliktusokkal, nehézségekkel küzdő, vagy már korábban elvált és új házasságot kötött család szerepel a mintában, többségében a B iskolában.

A hagyományos családi munkamegosztásban a munkára való nevelés (a fiúk/lányok közti különbségektől eltekintve), a gyerekekkel való törődés a kétszülős családokban is az anya feladata. E hosszúra nyúlt, a gyerekmunkával nem élő, sőt a munkát iskolaszerűen tanító korban a férfiak nevelési szerepe csökken, a családi élet fő területe inkább a háztartás és a szabadidős együttlét. A kérdéseinkre válaszolók körében is jóval több volt az anya, mint az apa.

Az adatok szerint az apáknak mindössze 10%-a jár – egyedül, vagy az anyával – szülői értekezletre, a gyerek leckéjét 25% kíséri figyelemmel. Az iskolai életet főként az anyák ellenőrzik, ők tartják fenn a tanárokkal a kapcsolatokat. Az apák, miként felmérésünk adatai mutatják, hazai szokás szerint még az együttélő családokban is kevés időt töltenek a családdal. Ennek – és a családi élet stílusának – jó indikátora a közös étkezések száma. A családok mintegy 40%-a hétköznaponként naponta egyszer sem étkezik úgy, hogy az apa is jelen van és ez az arány a három iskolában alig különbözik. A sokat emlegetett „csonka” – elegánsabban egyszülős – család, mint társas együttes tehát nem kizárólag az elvált családok életformája, míg jövedelmi szempontból nagy különbség, egy vagy két keresővel rendelkeznek-e a család. A nehezülő gazdasági helyzetben egyre nagyobb erőfeszítést követel a gyerek(ek) eltartása egy jövedelemből. Abban a környezetben, ahol a többség jómódjával tűnik ki, különösen nehéz vállalni az anyagilag lemaradó szerepét. Úgy az egyszülős családokban nemegyszer talákoztunk vállalkozó anyával, aki megpróbál anyagilag lépést tartani, de nincs ideje és energiája a családi életre, a gyerekekkel való törődésre.

Összességében érzékelhető, hogy a gyerekek családi biztonsága, támogatottsága csökken, mind az anyagi, gazdasági instabilitás, mind a családok támasznyújtó képességének romlása miatt. Ugyanakkor tapasztalataink szerint a különböző bírálóknak kitett iskola és tanárok egyre inkább visszavonulnak a tanítás melletti kapcsolattartás, támasznyújtás feladatától. Az iskola beavatkozási lehetőségeinek és illetékességének csökkenése azzal a szükségszerű következménnyel jár, hogy a támasznyújtásra képtelen szülők, családok gyerekei teljesen magukra maradnak.

A három iskola jellegzetességei

Összefoglalva a három mikrorégió szülői társadalmának helymeghatározóit, az A iskola vegyes övezet, egy kertvárossá épülő, a kiköltözés újgazdag centrumává vált hagyományos falu. Az iskola heterogén közönségű, ahogyan a település is: az újonnan beköltözők mellett maradtak elszegényedő helyi lakosok. Ide a legutóbbi években meggazdagodott, pénzes elit költözik folyamatosan.

A B iskola a középosztály alsó szegmensét képviseli, jellemző módon az értelmiség leginkább kedvezőtlen helyzetű csoportja, a pedagógusok magas részarányával. A B iskola népessége elszegényedő tendenciájú, ennek komplex hatásai tükröződnek a családszerkezetben, a konfliktusok és nehézségek magas számában is.

Végül a C iskola szülői társadalmá az ország általános elitjéből, a jómódú és vezető állású, zömében egyetemet végzett értelmiségiek közül kerül ki.

Mint látni fogjuk, az eltérő társadalmi helyzetekhez eltérő tanulmányi teljesítmény és szülői attitűd rendelhető az iskolával kapcsolatban.

Tanulmányi eredmények

A három iskola közötti különbség talán legkifejezőbb mutatói a tanulmányi eredmények különbségei. A C iskolában van a legtöbb jeles tanuló, míg a B-ben és az A-ban arányuk alig különbözik. Míg azonban az A-ban és a C-ben a nem jelesek zöme négyes, a B-ben közepes. A továbbtanulás szempontjából a leginkább figyelembe vett matematika osztályzat ugyancsak jellegzetes rangsort mutat: a B-ben a tanulók 30%-ának van hármas, vagy rosszabb osztályzata, szemben az A 20 és a C 5%-ával.

	A		B		C		Együtt	
	Matematika	Átlag	Matematika	Átlag	Matematika	Átlag	Matematika	Átlag
1	0	0	0	0	0	0	0	
2	5	1	10	3	1	0	5	1
3	15	7	20	23	4	7	14	11
4	25	21	20	13	21	16	22	17
5	23	38	15	35	38	49	27	41

*A tanulók egy része még nem kapott bizonyítványt – lévén elsős vagy másodikos –, ezért az összes tanulók száma kevesebb, mint 100%.

A megkérdezett családok gyerekei tanulmányi eredmény szerint(%)*

A különbségek tehát pontosan követik a három iskola közönsége között meglévő jövedelmi és iskolázottságbeli eltéréseket. A különbség elsősorban a matematika osztályzatoknak köszönhető, a humán tárgyak területén kevésbé térnek el az eredmények a három iskola tanulói között.

Lehetne ez a tény annak bizonyítéka is, hogy a tanulók között képességbeli eltérések vannak. A legtöbb iskola éppen ebből az előfeltevésekből kiindulva kéri számon a matematikát mindenfajta felvételi alkalmával. Figyelemre méltó azonban, milyen szorosan követik a matematika eredmények a szülők társadalmi helyzetét. Joggal feltételezhető, hogy az a réteg, amely legérzékenyebben tapogatja le a karriercsinálás feltételeit, a matematika osztályzatot tartja a legfontosabbnak. Erre utal, hogy a C-be járó válaszolók közül mondták a legtöbben, hogy gyerekük kedvenc tárgya a matematika. Ugyanakkor jelzi az egyre egységesebbé váló értékelés veszélyeit: nem bizonyítható, hogy a matematika tudás, vagy képességek tükrözik a leghívebben egy gyerek általános tudását vagy intelligenciáját, mégis (informálisan) a matematika lett a szelekció legfontosabb eszköze.

Adataink szerint a tanulmányi átlagok nincsenek összhangban azzal, mennyire fontos az egyes szülői csoportok számára az iskola. Úgy éppen a B iskolában van a legtöbb olyan szülő – 45% –, aki naponta kéri számon a gyerekek leckéjét. Az A-ban ez az arány 27, a C-ben pedig 26%. Ha a rendszeres (naponta, vagy hetente történő) számonkérést együtt tekintjük, akkor is a B áll az első helyen 70%-al, míg az A-ban a rendszeresen számonkérő szülők aránya jóval alacsonyabb: összesen 44%, a C pedig a kettő között helyezkedik el 57%-kal. Tehát a rosszabb iskolai eredmény feltehetően nem azzal függ össze, hogy a B-be járó gyerekek családját kevésbé érdekli a teljesítmény.

A tanulással kapcsolatos jutalmak és büntetések terén hasonlóképpen azt tapasztaltuk, hogy a B iskolai szülők, a másik kettőnél intenzívebben működtetnek motiváló rendszert, mégis rosszabb – legalábbis statisztikai szinten – az eredmény.

A válaszok azt tükrözik, hogy általában véve a jutalmazás jóval gyakoribb, mint a büntetés, a szülők csaknem 90%-a alkalmazza. A leggyakoribb jutalomfajta a dicséret, simogatás vagy egyéb gyengéd megnyilvánulás. Korábbi feltevésünkkel szemben igen ritka – bevallottan – a pénzes jutalom, még a jómódú C-ben is. Bár, ha elvéve is, találkoztunk a pénzjutalom sajátos módszereivel. Az egyik családban pénzzel jutalmazták a gyereket, ha viszont rossz jegyet kapott, neki kellett fizetnie.

A büntetések terén sem találtunk jelentős eltéréseket. A szülők mintegy negyedrésze tudatosan nem büntet. A büntetők körében is a verbális büntetés, szidás látszik a leggyakoribbnak. A verés – a beszámolók szerint – praktikus hiányzik a nevelési repertoárból. Valamivel gyakoribbak a megvonások: a tévétől, baráttól, kedvenc tevékenységtől. A büntetésnek-jutalmazásnak kisebb fontosságot tulajdonító szülők – főként a C iskolába tartozók – egyébként úgy vélekednek, hogy a gyerekek magának legyen fontos a tanulás, ne legyen külső motiváció. Mint említettük, a szülők egy része csak jutalmaz, ezzel szemben elenyésző azoknak a száma, akik csak büntetnek; a büntetők legtöbbször jutalmaznak is. Ez utóbbiak azonban a B-ben fordulnak elő a legnagyobb arányban: itt van a legtöbb olyan szülő, aki jutalmaz is és büntet is.

Bár a gyerekek túlterhelése a pedagógiai szakírásban és propagandában ciklikusan visszatérő, permanens probléma, vizsgálatunkban a szülők egyik iskolában sem találták a gyerekek terhelését elviselhetetlenül soknak. Sőt, az A-ban ezzel ellentétes véleménnyel találkoztunk: itt a szülők 53%-a látja úgy, hogy a gyereke alulteljesít az iskolában (míg a B szülőknek 28%-a, a C szülőknek pedig 24%-a látja így). Ugyancsak az A-ban csak a szülők 38%-a látja a terhelést a gyerek képességeihez mértnek, a többiek alacsonyabbnak találják, míg a másik két iskolában B: 58%, illetve C: 65% vélekedik úgy, hogy a terhelés megfelel a gyerek teherbírásának. Az A-ba járó gyerekek szülei közül többen meg is fogalmazzák, hogy az iskola gyenge, olcsón osztogatja a jó jegyeket, s félnek, hogy az így szerzett osztályzatok mögött nincs valódi tudás, gyerekek ezt később megszenvedik.

A szülők és gyerekek kapcsolatai, a családi nevelés értékei

Nyílt és zárt kérdések, valamint értékskála segítségével arra vonatkozóan is gyűjtöttünk információkat, milyen értékek, ideálok jelennek meg a szülők gyermekeikkel kapcsolatos elvárásaiban, értékeiben. E kérdések segítségével szerettünk volna képet kapni, mennyire vannak jelen a modernista, liberális gyermeknevelés értékei a magyar társadalmi elitet képviselő mintánkban. E témakörben segítségünkre volt, hogy adatainkat össze tudtuk hasonlítani Halász Gábor 1990-ben készült reprezentatív felméréssel.

Azzal a kijelentéssel, hogy „A gyerekeknek időben fel kell készülniük rá, hogy az életben nehézségek vannak”, mind a három iskolában a szülők több mint 60%-a teljes mértékben egyetért, és elenyésző azok száma, akik ezt akár részben is elutasítanak. Hasonlóképpen széleskörű egyetértés övezi azt a kijelentést, mely szerint „Aki gyerekkorában nem szokik hozzá az erőfeszítéshez, később megszenvedik”- itt ugyan a teljes mértékben egyetértők aránya alacsonyabb, de a válaszok szinte kivétel nélkül a skála jobb oldalán, az egyetértés különböző fokozatai között szóródnak.

Csaknem ugyanilyen széleskörű egyetértés övezi ugyanakkor a „Fontos, hogy az ember legalább gyerekkorában élvezze az életet” kijelentést. A válaszolók 50%-a teljes mér-

tékben azonosul vele, 20% alatt van a többé- vagy kevésbé egyetértők aránya, de teljes mértékben egyetértők az A és C iskolában csak szórványosan fordulnak elő. A B-ben más a helyzet, itt 13% volt a teljes mértékben egyetértők aránya. Ennek az adatnak, amely a kis elemszám miatt véletlenszerű is lehetne, csupán azért érdemes jelentőséget tulajdonítani, mert jól összekapcsolható a B iskolával kapcsolatos egyéb információinkkal: itt van a legtöbb nehézségekkel küszködő család, feltételezhető tehát a szülők fokozott igénye, hogy gyerekeik legalább átmenetileg védelmet kapjanak. A többség azonban, miként ezt más adatok is jelzik, bizonyos fokig ellentmondásosan vélekedik a gyerek sorsának alakításáról: egyszerre szeretné nehézségeknek kitenni és azoktól megkímélni is őt.

A pályaválasztással, jövővel kapcsolatos értékeket illetően nem találtunk ellentmondást a szülők válaszaiban. Váratlanul negatív volt a szülők véleménye a pénz meghatározó szerepéről. „Az a legfontosabb, hogy a gyerek jól fizető foglalkozást találjon” megállapítás igazát több mint 30% mind a három iskolában kerekén elutasítja, és összesen 60% azok aránya, akik valamilyen mértékben nem értenek egyet vele. Itt is a B-ben látszik bizonyos fokig eltérő értékrend, 13% a teljes mértékben egyetértők száma, szemben a másik két iskola 1, illetve 3%-ával. Azaz a pénz – különösen azok körében, akik nem szenvednek benne hiányt – nem sorakozott fel a deklarált értékek közé, ha mégoly fontos szerepet játszik is a mindennapi életben.

Szinte teljesen homogén volt a válaszok megoszlása „A legfontosabb, hogy a gyerek felnőttkorban azt csinálhassa, amit szeret” kijelentéssel kapcsolatban. A szülők 70%-a határozottan, további csaknem 30%-a mérsékeltebben, de egyetért vele, és gyakorlatilag egyáltalán nem volt ellenző. Ugyanilyen információt tartalmaztak a pályaválasztási tervekre vonatkozó külön kérdéseinkre adott válaszok, melyek szintén azt tükrözték, hogy a továbbtanulással kapcsolatos tervek nyitottak, a lehetőségek és a teljesítmények függvényeiként kezdődnek, és a szülők – saját beszámolóik szerint – tekintetbe veszik gyerekeik kívánságait.

Mint az új elit jellegzetes képviselőjét, kell megemlítenünk azt az édesapát, akinek vállalkozása mostanában kezd kisebb birodalommal alakulni, melyben többféle gazdasági ág is megtalálható az utazási irodától a könyvkiadásig. A férfinak három házasságból összesen négy gyermeke van, akik az anyagi jólét legfelső szintjét élvezik. Bőkezűsége az iskolára is kiterjedt: komolyabb javítási, építési munkák költségeit vállalta magára. Elmondása szerint ő maga sokat köszönhet egykori iskolájának és szigorú tanárainak, és elvárja, hogy a gyerekei alkalmazkodjanak az iskolához, fogadják el, hogy vannak rokonszenves és kevésbé rokonszenves tanárok. Gyermekük ugyanakkor nem voltak sikeresek a tanulásban és nem voltak jó közösségi kapcsolataik sem. Az apa azonban nem tekinti tragikusnak a helyzetet: úgy gondolja, hogy a pénzével és vállalkozásával képes olyan saját univerzum létrehozására, amely elképzelése szerint magában foglalja gyermekei életútját, bármilyen legyen is az: „Ha a lányom, magánóvodát akar, akkor veszek neki; ha utazási irodában akar dolgozni, akkor azt veszek”- mondja.

A jellemmel, viselkedéssel kapcsolatos elvárások meglepően homogénnek bizonyultak a három iskola válaszolóinak körében. A vezető értékek a minta egészén belül a hagyományos értékek: a tisztesség és a becsület. Ugyancsak sokan említik az őszinteség fontosságát. Mindhárom iskolában kiemelkedő fontosságúnak tartják emellett, hogy a gyerek udvarias és tisztelettudó legyen, általános követelményként jelenik meg az alkalmazkodás.

Figyelemre méltó, hogy szinte teljes az összhang Halász öt évvel korábban végzett felmérésének eredményeivel; ott a válaszolók 87,7%-a sorolta a fontos-nagyon fontos kategóriába a tisztességre és erkölcsre nevelést, ugyancsak kiemelt helyet kapott a rend és a fegyelem fontossága. Elsősorban a viselkedésre vonatkozó általános értékek terén feltételeztük, hogy a társadalmi elitben komolyabb változások zajlanak. gy látszik, a modernista, posztmaterialista értékek (önmegvalósítás, sikeresség) legalábbis a deklarált értékek szintjén nem vertek gyökeret válaszolóink körében.

Tudás

A tudással kapcsolatos elvárások zöme mind a három iskolában arra vonatkozott, hogy a gyerek tudása legyen alapos, széleskörű, átfogó. Egyetlen olyan választ sem kaptunk, amely az iskolai tananyag csökkentésére vagy specializációjára, pragmatistább tantervre

tartott volna igényt. Gy tűnik, a szülők egyetértenek a jelenlegi, általánosműveltség-hangsúlyú tantárgyi szerkezettel és elfogadják az iskola döntő szerepét a tananyag meghatározásában. Eredményeink itt is egybeesnek Halász korábbi vizsgálatának eredményeivel: az általa használt országosan reprezentatív mintában a magasabb iskolázottságúak szintén az általános műveltséget tartották a legfontosabbnak, és minél alacsonyabb volt a válaszolók iskolai végzettsége, annál specifikusabb, szakmacentrikusabb volt a szülők véleménye. A három iskola között azonban voltak enyhe különbségek, amelyek nem estek egybe az említett tendenciával. Úgy például éppen a legelittebb C iskola szülői közösségében – bár itt is a tudás alapossága, megalapozottsága dominált – merült fel, hogy a gyerek ne általában teljesítse a maximumot, hanem saját hajlamait, képességeit bontakoztassa ki, azokból a tárgyakból, amelyek érdeklik.

A B-ben, ahol a leggyakoribbak a tanulmányi problémák a megkérdezettek körében, viszonylag nagy volt azoknak a száma – a mintában szereplőknek szintén kb. 1/3-a –, akik megelégedtek a gyerek átlagos tudásával, vagy a tudással kapcsolatos igényeiket a gyerek képességeihez szabták (tanuljon és tudjon a képességeinek megfelelően, ismerje fel, hogy érdeke a tanulás, hozza ki magából a maximumot), azaz nem elsősorban a tudással, hanem a tudás-tanulás motivációjával fennálló problémákra utalnak, néhol elégedetlenség vagy kritika formájában a gyerekekkel szemben ("már látjuk, hogy nem fog jól tanulni"; „azt szeretnénk, ha jobban igyekezne”).

Az A-ban az alaposság mellett konkrét igényként fogalmazódik meg a biztonságos, tényszerű tudás. Itt is megjelennek az adott társadalmi közeg – az anyagilag gyorsan gyarapodó, helyzetét konszolidálni igyekvő középosztály – jellegzetes igényei: a gyerek tanuljon, ameddig lehet, tanuljon minél tovább; emellett sok mindenhez értsen, legyen gyakorlatias, és tudja alkalmazni a tudását.

Az értékskálában szereplő, tanulásra, tudásra vonatkozó azon kérdések esetében, amelyek azt firtatták, mennyiben kell az iskolának tekintetbe venni a gyerekek egyéni hajlamait, a skálapontok összegzése azt tükrözi, hogy a szülők alapvetően elfogadják az iskola közvetítő szerepét. Úgy például „A legjobb volna, ha a gyerekek azt tanulhatnák, ami érdekli őket” kijelentéssel a szülők kevesebb mint tíz százaléka ért egyet, a többség az ellenkező póluson, a szélsőségesen egyet nem értők között található: mind a három iskolában több mint 30% alapvetően, mintegy 60% pedig enyhébben, de nem ért egyet a tananyagnak a gyerek érdeklődéséhez való alkalmazásával. Az A-ban viszonylag sokan, 26% semleges álláspontra helyezkedett.

Ugyancsak a határozottan egyet nem értők voltak többségben ama kijelentéssel kapcsolatban, mely szerint „A tananyag felét nyugodtan el lehetne hagyni, erre a gyerekeknek később semmi szükségük nem lesz”. Az iskolák itt sem voltak egységesek: a B-ben, ahol a leggyakoribbak a tanulási nehézségek, 30% körül volt az egyetértők aránya. Ez az adat ismét egybevág Halász korábbi eredményeivel: az ő mintájában a válaszolók többsége (61,3%) különösen az alacsonyabb iskolázottságúak egyetértettek ama kijelentéssel, mely szerint „A tehetséges ember akkor is boldogul az életben, ha nem iskolázott”. Saját vizsgálatunk eredményei ugyanakkor éppen arra utalnak, hogy az iskolázottság igen magas szinten összefüggött a szülők elitbe tartozásával.

Végül „A gyerek mindig azt szereti, amit jól tanítanak” kijelentéssel a szülők mindhárom iskolában gyakorlatilag teljes mértékben egyetértettek.

Több ponton is érzékelhető, hogy a B iskolában övezi az iskolával való kapcsolatokat a legtöbb indulat és ambivalencia, a több sikertelenségre a szülők racionalizálással reagálnak (a jegyek nem is tükrözik olyan egyértelműen a teljesítményt stb.). A legkevésbé az A-ban fontos az iskola – bár itt is nagyon fontos – feltehetően azért, mert itt egy olyan új elit van jelen, amelynek pozíciószerzésében nem játszott komoly szerepet az iskolázottság, mint a C esetében.

A szülők és gyermekeik

A vizsgálatban megpróbáltunk legalább vázlatos képet kapni arról, mennyire tartják kezelhetőnek a szülők gyerekeiket, mennyiben érzik problematikusnak a velük való viszonyt. Az „A mai gyerekeknél szép szóval nehéz bármit is elérni” kijelentéssel a többség

alapvetően nem ért egyet, ez az arány azonban az A-ban, az új elit körében valamivel alacsonyabb, mint a B-ben és a C-ben: a két utóbbiban meghaladja a 70%-ot, míg az A-ban csak 60%. Teljes egyetértés terén azonban rangsor állítható fel a három iskola között: a C-ben 6%, számszerűen 5 válaszoló, B-ben szintén 5 válaszoló, akik azonban 13%-ot képviseltek az A-ban azonban több, mint 20%, összesen 17 válaszoló tartozott ide.

A válaszolók többsége tehát nem jelez komoly mértékű inkompetenciát a gyerekekkel való bánásmód terén. Más kérdéseink kapcsán azonban érekelhető, hogy a szülők nem érzik teljesen problémamentesnek a gyerekekkel való viszonyt.

Egy nyílt kérdésünk arra vonatkozott, mennyiben mások a gyerekek ma, mint ők, a szülők voltak. A vélemények általános minősítései megoszlanak, a szülők kb. egynegyede szerint nincs különbség, kb. egynegyede csak rosszat, és kb. egynegyede csak jót mond a mai gyerekgenerációról (27, ill. 25%). További kb. egynegyed(29%) bizonyos tekintetben jónak más tekintetben rosszabbnak ítéli a mai gyerekeket. Itt a részletek az érdekesebbek: egyrészt a gyerekek anyagi helyzetének, jobb körülményeinek említésére érdemes felfigyelnünk- természetesen ez a C-ben a leghangsúlyosabb. Ugyancsak itt a leggyakoribbak- bár máshol is előfordulnak- a gyerekek szabadságát, nyitottságát, kritikai szellemét pozitívumként hangsúlyozó válaszok. Kevés szerepet látszik játszani a minősítésekben az iskolában és az azon kívül szerzett tudás. Azt ugyan nem mondják a szülők, hogy a mai gyerekek kevesebbet tudnak, vagy butábbak de a „tudástöbblet” emlegetése korántsem általános, mintegy 30%-nyi. Viszont egységesen és eléggé általánosan, majd minden második kérdőívben, felpanaszolódnak a mai gyerekekkel kapcsolatos viselkedési, magatartási kifogások. Gy tűnik, mind az iskolának, mind a szülőknek igen súlyos, talán egyik legsúlyosabb problémája ez a hagyományos alárendeltséget felmondó, a kooperációt problematikussá tevő modern gyermeki magatartás.

A választípusok %-ban	A	B	C	Együtt
Roszzabbak	25	32	27	27
Jobbak	21	25	29	25
Vegyes válaszok	32	23	28	29
Nincsen különbség	22	20	16	19
Összesen	100	100	100	100
A választípusok előfordulási gyakoriságai (%)				
Körülményeik jobbak	30	25	54	38
–anyagiak	13	0	12	10
–komfort	13	15	34	21
Körülményeik rosszabbak*	10	12	12	11
A gyerekek jobbak:	53	62	76	66
–nyitottság	13	19	31	25
–szabad- ság	32	31	50	38
–tudás	28	26	31	29
A gyerekek rosszabbak**	47	40	47	46
A gyerekek elkényeztetettek***	23	22	25	24

* A családok szétesettebbek, az értékek instabilabbak.

** Magatartás, fegyelmezetlenség, tisztelettudás hiánya

*** Önzők, követelőzők, anyagiasak

Milyenek a mai gyerekek?

Az iskola, a család és a nevelés

Térjünk rá ezek után azokra az eredményeinkre, amelyek a szülők és az iskola viszonyát jellemzik: a szülők véleményét az iskolai, ill. szülői kompetenciáról, elégedettségüket, körvonalazható elvárásaikat az iskolával kapcsolatban. Itt részben az értékskálát vetjük igénybe, másrészt a viszonyítás érdekében arra kértük a szülőket, hogy különböző szempontok szerint vessék össze a mai iskolai feltételeket saját emlékeikkel.

Kezdjük az értékskála adataival, melyek arra utalnak, mekkora fontosságot tulajdonítanak a szülők az iskolai nevelésnek, mennyire fogadják el az iskola kompetenciáját gyereük megítélésével, értékelésével kapcsolatban.

„A rossz osztályzatok az egész életre kihatnak” megállapításnál 20 – 30% között volt a határozottan egyet nem értők aránya, de a többség a skála baloldalán, az egyet nem értők között foglalt helyet, míg a teljes mértékben egyetértőké általában 15% volt. Az egyet nem értők a legnagyobb számban a B-ből kerültek ki (ahol csupán 5% a közömbösek aránya a másik két iskola 16, illetve 20%-ával szemben) itt feltételezhetően ismét a rossz osztályzatok jelentőségét csökkenteni próbáló racionalizációs mechanizmus működik.

„Az iskola leszoktatja a gyereket az alkotásról és az önálló gondolkodásról” – ez a meglehetősen provokatív item a nyílt iskolaellenességet „hívja”. Az itt kapott értékek alig szóródnak, a némileg (nem egyértelműen) egyet értők aránya 20%, míg 70% nem ért egyet, és ebből 40% körüli a határozottan egyet nem értők aránya. Végül „Az iskolai teljesítmény nem a képességektől függ” kijelentés esetében az A és C iskolában válaszolók mintegy 40-40%-a szimmetrikusan helyezkedett el a skála két (egyetértő, illetve elutasító) oldalán és mintegy 20% középen, az állást nem foglalók között. A B-ben a középen elhelyezkedők voltak jóval kevesebben – ez újabb jele, hogy az iskola kérdését itt több indulat övezte, mint a másik két iskolában.

Már a kutatás előkészítése során érzékelhető volt, hogy a fegyelem a vizsgálandó kérdések közé fog tartozni, ezért tettük bele az értékskálába „Az iskolai nehézségek abból is fakadnak, hogy nincs elég nagy fegyelem” kijelentést. Itt polarizált véleményekkel találkoztunk: 15% egyáltalán nem, 30-40% pedig nem teljesen értett egyet vele – ez a tendencia elsősorban a C-t jellemezte. Az A-ban és a B-ben 30% valamennyire, 20% teljes mértékben egyetértett. Ez utóbbi a C-ben jóval alacsonyabb, mindössze 7% volt. A fegyelem kérdése a felmérés során több ponton is felmerült, például a tanárok munkájának megítélése kapcsán. Miként a fenti polarizáltság is jelzi, a fegyelem kérdésében két, egymásnak szögesen ellentmondó állásponttal találkozunk: van – szinte ugyanannyian gondolják –, hogy jóval több, mint ahányan azt, hogy kevesebb fegyelemre volna szükség az iskolában.

A „Teljesítményre úgy lehet jól inspirálni, ha szigorúan értékelnek” item más skálapontokhoz hasonlóan a tradicionális iskolai eszközökkel való egyetértés mértékét kívánta vizsgálni. Itt a válaszolók ismét szinte teljes szimmetriát követve szóródtak mindkét oldalon az egyetértést, illetve elutasítást jelző skálapontok között.

A szülők valamikori és a mostani iskola közti összehasonlítás kapcsán a minősítések igen differenciáltak: a szülők egynolcada nem válaszolt, a másik egynolcada nem lát különbséget, s a fennmaradó háromnegyed nagyjából egyenletesen oszlik meg az „azelőtt jobb volt” (24%), „a mostani jobb” (28%), illetve „némely tekintetben most jobb, némely tekintetben azelőtt volt jobb” (24%) választípusok között. A hajdanvolt iskola pozitívumait hangsúlyozó válaszokban a komolyabb, keményebb tanítás, a gyerekek kapcsolatrendszerének, a gyerekközösség emlékének motívumai merülnek fel igen jelentős súllyal, mint a régi fegyelem és felnőtt-tisztelet iránti sóvárgás jelei. A másik oldalon a mai iskola melletti pozitívumként a szülők a több szabadságot, a drill hiányát, a nagyobb gyerekszeretetet, valamint a tanítás jobb körülményeit és a nagyobb ismeretanyagot hangsúlyozzák. Az összképtől ismét érdekes módon tér el a C iskola, ahol egyszerre erősebben hangsúlyozódik a fegyelem iránti vágyakozás és a szabadság iránti lelkesedés is.

	A	B	C	Együtt
Régen volt jobb	23	15	30	24
Most jobb	36	23	22	28
Összetett válaszok	25	23	25	24
Nincs különbség	7	15	12	11
Nincs ilyen jellegű válasz	9	24	11	13
Összesen	100	100	100	100
Egyes választípusok előfordulási gyakorisága (%)				
A tanítás régen jobb volt	27	30	23	27
A tanítás ma jobb	7	50	29	41
A fegyelem régen erősebb volt	44	44	60	50
Nagyobb szabadság van most	25	17	41	29
Az emberi kapcsolatok régen jobbak voltak	17	15	24	19

Régi és mai iskola összehasonlítása (%)

Mivel napjaink pedagógiai vitáiban annyi szó esik a „porosz” iskoláról, illetve az azzal kapcsolatos, életre szóló kellemetlen, megnyomorító élményekről, egyértelmű, zárt kérdést tettünk fel a szülőknek, hogy inkább kellemesnek, vagy inkább kellemetlennek élték-e meg saját iskolai éveiket. Bennünket is meglepett a pozitívan válaszolók elsőprő aránya: a szülők túlnyomó többsége (79%-uk) kellemes emlékeket őrzött meg magában. A válaszok indoklásából azonban az derül ki, hogy e pozitív emlékek jó része nem az iskola fő tevékenységéhez, a tanuláshoz, illetve annak értékeléséhez, hanem a tanárokhoz, osztálytársakhoz, az iskola általános szelleméhez kötődik. Ez a helyzet arra hívja fel a figyelmet, az iskola értékelésénél túlzottan és úgy kerülnek előtérbe tanulmányi szempontok, mintha nem lennének mélységesen beágyazottak egy másik, az egyén élettörténetében ennél nem kevésbé jelentős szféra, az iskola mint szocializációs terep (barátságok, ellenségeskedések, szerelmek terepe és közege) feltételrendszerébe. Talán ez a szerep az, aminek építésére, kibontakozásának támogatására a kelleténél kevesebb idő, hely és energia jut manapság.*

	A	B	C	Együtt
Inkább kellemes	78	85	80	79
Inkább kellemetlen	10	5	9	8
Vegyes	12	13	11	12
Összesen	100	100	100	100

A régi iskoláról őrzött emlékek minősítése (%)

A pedagógusok munkájával kapcsolatban mindhárom helyen a válaszolóknak valamivel több mint a felétől elismerő nyilatkozatokat kaptunk. Az értékelés fő dimenziói a képzettség, a lelkiismeretesség és a gyerekszeretet. A szülők egy része differenciáltan ítél: vannak jó és rossz pedagógusok. Az általános elégedettséget tükröző válaszok mellett azonban megtalálhatók az azokat gyöngítő megjegyzések is: „Jó tanárai vannak a gyerekeknek, szerencsénk volt”.

	A	B	C	Együtt
Maximálisan elégedett	35	53	43	41
Közepesen elégedett	12	8	20	14
Van jó és rossz tanár	17	20	18	18
A tanároknak van jó és rossz oldala	5	3	1	3
Elégedetlen	16	11	10	12
Nem ismeri őket jól	9	7	6	7
Nem besorolható	6	0	1	3
Összesen	100	100	100	100

A tanárokkal való elégedettség (%)

*Gondoljunk csak arra a számtalan irodalmi műre, amelyekben az iskolai évek jellemformáló, élettörténetileg releváns hatása áll a középpontban (Molnár: A Pál utcai fiúk, Ottlik: Iskola a határon, hogy csak két jelentős művet említsünk a magyar irodalomból).

A szülőknek a pedagógusok munkájával való elégedettsége nagy mértékben függ attól, hogy alsós vagy felsős-e a gyerek. Az alsós gyerekek szüleinek körében többen mutatkoztak általában elégedettnek és többen voltak jó véleménnyel a gyereket tanító pedagógusnak mind a munkájáról, mind a módszereiről. Minél idősebbek voltak a gyerekek, annál gyakrabban említették a szülők, hogy a tanárok egy része szakmailag vagy emberileg nem áll magas színvonalon, és minden iskolában jeleztek a tanárok fluktuációjával, munkafegyelmével, modellfunkciójával kapcsolatos problémákat. Minél idősebbek voltak a gyerekek, annál gyakrabban említették, hogy problémák vannak a követelmények, a fegyelem terén; ez a kérdés a felsősök mintegy 60-70%-ánál valamilyen formában felmerült.

A „Miben kellene másnak lennie a pedagógusoknak?” kérdésre adott válaszok jóval kritikusabb beállítottságra utalnak. A válaszolóknak mindössze egyharmada vélekedik úgy, hogy a tanároknak semmiben sem kellene megváltozniuk. A legkevesebb kifogás a tanárok szaktudásával kapcsolatosan merült fel, a legtöbb a gyerekszeretettel, türelemmel, valamint a pedagógusok hivatástudatával kapcsolatos. A kifogások szinte egyenletesen szóródtak néhány kategóriában: a szülők egy része a szigor, a következetesség hiányát, más részük a módszertani képzettséget, s volt aki, a példamutatást hiányolta a tanárok részéről.

Ha a tanári munkával kapcsolatos bírálatokat összevetjük az iskola életére általában vonatkozó kritikákkal – pl. a „Milyen változtatásokat igényelnének az iskolában?” –, a leggyakoribb témaként (a szülők egyharmadánál) a fegyelem, a fegyelmezőkészség hiánya került szóba. A szülők elvárásaiban gyakran érdekes kettősség figyelhető meg: egyrészt – már kérdések kapcsán is – gyakran hiányolják a fegyelmet, a tanári tekintélyt. Ugyanakkor keveslik e gyerekszeretetet, vagy divatos szavak élve „gyerekcentrikusságot”.

A probléma, úgy véljük nemcsak az iskoláé, inkább csak vetülete a családban, iskolában, közéletben egyaránt tapasztalható általános átalakulásnak, a tekintélyek erodálódásának. Ez a fejlemény csak részben politikai rendszer vagy iskolarendszer függvénye. Megváltozott a férj-feleség-gyerek kapcsolat egyértelműen hierarchikus jellege; ezzel párhuzamosan elveszett a pedagógusoknak az Isten, a király, az apa és a tudomány elegeből összeállt legitimációja.

Másrészt az iskolai fegyelemmel foglalkozó szakmai irodalomban az elmúlt években megerősödött és nagy hatást gyakorolt a hatósági szabályozásra az az irányzat, amely rosszalja a teljesítménymérést, vitatja, hogy szükség van fegyelmi eszközökre. Holott a pszichológiai szakirodalom – miként arra Katona N. – Szitó I. tanulmánya is – egyértelműen rávilágít: hamis illúziókból táplálkozik az a nézet, hogy a megfelelő óravezetés minden fegyelmi problémát képes kiküszöbölni. A pedagógusok eszköztelenségének két kö-

vetkezménye, ha nem is statisztikai érvénnyel, de tükröződik a szülői véleményekben. Az egyik az osztályzással való fegyelmezés. Nem szükséges ecsetelni, mennyire negatív hatású, ha a teljesítmény illetve a normaszegés különböző megnyilvánulásai nem különíthetők el egymástól. A másik következmény a gyerekek egymás közötti durvaságának gyarapodó jelei. Ez a jelenség számos nyugat-európai ország iskoláiban is egyre nagyobb gondot okoz. A csoportdinamika szabályainak ismeretében nyilvánvaló, hogy ott, ahol a felnőttek visszavonulnak a rendfenntartás, igazságtétel, konfliktusmegoldás feladatától, nem képviselnek pozitív értelemben vett tekintélyt, hamarosan kialakul a gyerekeknek gyakran elsősorban a fizikai erőn alapuló hierarchiája.

Az alaphelyzet mindig összetett volt, mivel az iskola- hiszem ez a szerepe-kifejezetten a gyermekek számára létesített intézmény, amely bizonyos fokig kívül esik a felnőtti realitáson. A nebulók cselekedeteinek, mulasztásaiknak, szorgalmuknak vagy lustaságuknak csak a messzi jövőben megnyilvánuló következmények vannak. Kérdés, mennyiben képes az osztályozás, az intő pótolni a reális következményeket. (Ne feledjük, hogy a mi magatartásunk sem szabályozódik mindig racionálisan, nem vagyunk földhözragadtan érdekkövetők.)m nem zárható ki- a pszichológiai számos empirikus eredménye szól emellett- hogy a következmények előrejelzése, a saját tevékenység eredményességével és az alkalmazkodás sikerességével kapcsolatos intézményes visszajelzés- ha reális és elfogadható-szükséges előkészítése a későbbi felnőtt életnek, mely nagyon is megköveteli a formális alkalmazkodást és a teljesítményt.

Ilyen feltételek között a pedagógus irányító szerepe gyakran szimbolikussá válik. Hivatalosan ő a helyzet ura, övé a felelősség, ám meg van fosztva az ennek gyakorlásához szükséges eszközöktől, személyes fellépésének erejére, tantárgya fontosságának hitére van utalva, viselkedési és tanulási elvárásainak teljesíttetésében. Ez azonban valamiféle sohasem létezett ideális gyermekközeg létét feltételezi

Az iskola működése, funkciómegosztás

A munkamegosztással kapcsolatos sztereopítiák megfelelnek az előzetes elképzelésnek: a szülőnek elsősorban nevelnie kell(a válaszolóknak több mint a fele, 103 fő, értékelte így), további kb. 30%-a szerint a tanítás bizonyos fajtái is tekinthetők szülői feladatnak. Mindhárom iskolában körülbelül a válaszolók fele szerint az iskola fő feladata pedig a tanítás, az ismeretek átadása. Egyedül a C-ben érzékelhető némi eltérés, itt a másik két iskolához képest valamivel erősebb az igény az iskola tanító és nevelő, összetett funkciója iránt.

Ugyanakkor a szülők túlnyomó többsége elutasítja „Az iskolai ügyek az iskolára és nem a szülőre tartoznak” kijelentést: a válaszolók több mint 40%-a egyáltalán, több, mint 60%-a pedig valamennyire nem ért egyet. Elenyésző tehát azok aránya, akik úgy gondolják, hogy a gyermek iskolai magatartásával, problémáival az iskolának kell megbirkóznia. A kompetenciák megosztása mellett 40% körül van azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy az iskola és a szülők között munkamegosztásnak kell lennie, csaknem ugyanennyien- az A-ban értékelhetően kevesebben-együtműködésre is igényt tartanak. Ellen-séges viszonyal az iskola mint intézmény iránt csak elvétve találkozunk mindhárom iskolában.

A szülőknek mintegy egynegyede lát javítanivalót az iskola és a család kapcsolataiban, értve ezalatt a gyerek teljesítményéről, a nevelési problémákról és az iskola terveiről szóló jobb tájékoztatást. Itálános problémaként jelentkezik még-a szülők egyötöde panaszo-lja-, hogy az iskola túl sok időt emészt fel a gyerek életéből. A nulladik és hetedik órák, a leckeírás és tanulás, s ha még valaki mást is akar csinálni, a különóra, szakkör, sportkör megeszi az életet, s nem marad, emlegetik föl, „csak úgy levő” békés idő.

Szülői fórumok

Úgy tűnik, hogy az együttműködési készség dacára nem zökkenőmentes a szülők képviselőit hivatott szervek működése. A szülői munkaközösség tevékenységéről a szülők

túlnyomó többsége úgy vélekedik, hogy az formális. Az iskolaszékről bizonytalan a tudásuk: van ahol megkezdte működését, de semmit sem tudnak róla, vagy abban is bizonytalanok, hogy egyáltalán működik-e. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy az iskolaszéknek nem sok értelme van, mert az embereknek úgyszincs ideje rá, illetve mert laikusok lévén, a szülők úgysem tudnak érdemben beleszólni az iskola életébe, néhány szülő pedig arra utalt, hogy a szülőtársak azért vesznek részt az iskolaszék munkájában, hogy a gyerekeiknek megkülönböztetett bánásmódot biztosítsanak.

A szülői fórumok működését nagyban meghatározza, van-e a szülők között kapcsolat, kialakítható-e valamilyen szülői közvélemény az iskolát érintő kérdésekben. A három iskola közül egyedül a C-ben van arra utaló jel, hogy a szülők kapcsolatban állnak egymással, összejárnak. Ugyanakkor a B-ben mondják a legkevesebben, hogy nincs igényük az iskolai életbe való beleszólásra, és itt a legmagasabb azok aránya is, akik szerint létezik ugyan valamiféle fórum az iskola életében való részvételre, de az nem ér sokat, illetve nem lehet pontosan tudni, mit csinál.

Figyelemre méltó, hogy a szülőknek mindhárom iskolában közel 20%-a érzi úgy, hogy nem érdemes szóvá tenni, ha valamelyik tanárral probléma van, mert úgysem történik semmi, illetve attól tartanak, hogy a tanár később a gyereken fog bosszút állni. Néhányan konkrét eseteket is elmondanak, amikor több szülőnek sem sikerült elérni, hogy egy tanárral kapcsolatos kifogásukat orvosolják, ugyanakkor van szó sikerről is, például alkoholista tanár eltávolításában.

A szöveges válaszok elemzése a fentiekkel összekapcsolva arra utal, hogy az iskolákban ugyanaz a fajta eljárási mód kezd eluralkodni, mint a társadalom más területein: az érdekérvényesítés, a problémák megbeszélésének törvényes lehetőségei nem működnek vagy nem bizalomgerjesztőek. Ezért a szülők egy része – mint korábban említettük, gyanítható, hogy az együttműködés elutasításában is szerepet játszik ez a fajta bizalmatlanság – a szokásos kerülő utakat, informális csatornákat használja fel. Ha a szülőnek problémája van egy tanárral, elviszi az iskolából a gyereket, anélkül, hogy az indokot megmondaná, igényeinek pedig úgy próbál érvényt szerezni, hogy megpróbál „közel férközni a tűzhöz”.

A kiszolgáltatottság azonban kétirányú. Az egyik válaszoló szerint „vannak szülők, akik rendőrséggel fenyegetőznek, botrányt csinálnak, ezért a tanárok sokszor már nem is írnak be az ellenőrzőbe.”

A tömegkommunikációból tudjuk, hogy ez nem egyedi probléma. Úgy akadályozták meg a szülők egy vidéki városban, hogy az iskola egy kábítószer áruló, befolyásos családban élő gyerek ügyét kivizsgálja. Korábban az iskola intézményi és morális jogosítványokkal rendelkezett arra nézve, hogy bizonyos esetekben felülvizsgálja a családi nevelés eredményét, és ennek sok esetben megvolt a maga értelme, mind az egyén, mind a közösség szempontjából. Az iskola elvileg rendelkezik az ehhez szükséges szakmai eszközökkel, kapcsolatban van a gyermekvédelmi hatóságokkal stb. A szülői hatalom is hatalom, a kontroll hiánya itt is, mint az élet minden más területén, visszaéléseket eredményezhet.

A mintánkban szereplő szülők túlnyomó többsége vélekedik úgy, hogy a pedagógusok anyagi helyzete kirívóan rossz (kb. 30%) vagy rossz (kb. 40%). A szöveges válaszokban sokan megfogalmazzák, hogy az anyagi helyzet és az ebből eredő napi gondok, valamint a presztízsvizonyok sok tekintetben közrejátszanak a pedagógusok munkájának színvonalában. Itt a válaszolók 35%-a gondolja, hogy e helyzet orvoslása elsősorban az állam feladata.

Kutatásaink – a bevezetőben említett korlátok ellenére – tartalmaz néhány megfontolandó tanulságot, melyek a jelen oktatáspolitikai vitában szerepet játszanak.

Felmérésünk adatai irányadóak lehetnek arra nézve, mennyire kell vagy lehetséges egy iskolának a helyi közösség igényeinek megfelelni. Mint láthattuk, a kevésbé elit szülők kisebb szerepet tulajdonítanak az iskolának, itt a legrosszabbak a továbbtanulás és szelekció egyre több állomásán kulcsszerepet játszó matematika-eredmények. Nyilvánvaló, hogy az iskola alkalmazkodása a szülői elvárásokhoz és igényekhez egy ponton túl tovább erősítheti a regionális, jövedelmi egyenlőtlenségek hatását, még olyan felté-

telek között is, ahol – mint például a mi mintánk esetében – a különbségek nem kirívóan nagyok.

A „nevelési célok” elérése érdekében – legalábbis ebben a közegben – az iskola és a család együttműködésének általános feltételei a család oldaláról biztosítottak. A szülők nem tekintik az iskolát hivatalnak – mint például a katonaságot vagy az adóhivatalt –, és nem észlelhető ellenségesség az iskolával szemben. A gyerekek jövője egyik biztosítékként a jó iskolai teljesítményben tűnnek érdekeltnek, abban hogy az iskola minél több, szélesebb körű tudást „töltsön a gyerekek fejébe” és a továbbtanulásra készítse fel őket. A szülők többségükben a hagyományos iskolakoncepció híveinek látszanak, néhányan emlegetnek csak a fenti gondolkodási kereteken túlmenő készségfejlesztő, önálló gondolkodásra, kezdeményezésre készítő elvárásokat.

A megkérdezett szülők körében – annak ellenére, hogy többségükben a társadalmi elithez tartoznak – a tradicionális, konform értékek dominálnak mind a gyermeknevelés gyakorlatában, mind az életcélok kijelölésében. A liberális „alternatív” gyermeknevelés értékei, ha megjelennek is – elsősorban a leginkább elitréteg körében – nem léptek a tradicionális értékek helyére, hanem azok érvényét nem csökkentve, ellentmondásos módon léteznek: a szülők egyszerre szeretnék megterhelni és megkímélni a gyereket, fegyelemre, kemény teljesítményre ösztönözni, de „gyermekcentrikus” bánásmódot biztosítani a számára.

Megjegyeznénk, hogy a szaksajtó, és a pedagógiai propaganda gyakran ideologikus, a liberális érdekeket demagóg módon képviselő, kevésbé professzionális állásfoglalásával nemigen segíti hozzá a szülőket, hogy e kérdésekben eligazodjanak.

IRODALOM

- Adelson, J.*: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia. Pataki Ferenc szerk. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- Halász G.*: Társadalmi igények, iskola, oktatáspolitikai. Oktatáskutató, 1991/Kutatás közben sorozat/
- Katona N.-Szitó I.*: Fegyelmezés az iskolában. Iskolapszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Trencsényi L.*: Pedagógusszerepek az általános iskolában. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1988.